

Nič ni tako slabo, da ne bi moglo biti še slabše ali o retrogardizmu francoske revolucije

Tanja Renner

Začnimo kar s tezo, da je "ženski pogled v zgodovino" zelo skeptičen do avantgardizma francoske revolucije. Koncept avantgarde - je zapisal mojster, ki se je na metafore spoznal - je vojaški in moški, avantgarda je "metafora z brki".¹

Znano je, da se "progresivna" in "evolutivna" zgodovina žensk začne z razsvetljenstvom; to obdobje naj bi tudi njim zagotovilo izvitje iz otroške dobe in dalo obet za obračun s stoletnimi opresijami, predsodki in strahovi. V boju zoper stari red so bili razsvetljeni duhovi pripravljeni sklepati zaveznitva, tudi zaveznitvo z ženskami. Filozof Condorcet je proklamiral enakost moških in žensk, "*excepté* - seveda - *une classe peu nombreuse d'hommes très éclairés*".² Vendar razsvetljenstvo ženskam ni nič podarilo, ženski boji so bili sestavina družbenih bojev pred revolucijo in med njo. V *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*, ki jo je Olympe de Gouges objavila septembra 1791, je zapisano: "*La femme naît libre et demeure égale à l'homme en droits*"; "*Le principe de toute souveraineté réside essentiellement dans la nation qui n'est que la réunion de la femme et de l'homme*".³

Z željami, ki so plod velikih evforij, se običajno dogaja, kar se s sanjami vobče, sčasoma ostane od njih bolj malo. Dne 28. oktobra 1793 je konvent odklonil predlog o politični enakopravnosti žensk, 2. novembra istega leta je bila Olympe de Gouges giljotinirana, pri tem seveda ni šlo za "stranpot revolucije", temveč za sekvenco znakov, ki so napovedovali prihodnja dogajanja: zaprtje klubov in ženskih združenj, prepoved nastopanja žensk na tribunah in političnih zborovanjih. V zadnjem spevu revolucionarnega egalitarizma, v Babeufovem *Manifestu*, politične pravice žensk niso več omenjene.

Zgode in nezgode ženskih klubov so kar zgovorna sestavina revolucionarnega koledarja, vendar ni nujno, da revolucijo motrimo kot sosledje političnih gest (deklaracija, eksekucija, formiranje klubov, njihovo zaprtje itd.). Zato bomo "ženski" *Deklaraciji* Olympe de Gouges dodali nekaj še bolj ženskega, eno od *déclarations de grossesse* tistega časa, na primer.

"Marguerite Barrois, podeželanka iz vzhodne Francije, je prispela v Pariz 6. termidorja leta II (25. julija 1794) s priporočilnim pismom za nekega urarja iz njene vasi. V noči od 9. na 10. termidor je podlegla nagovarjanju vajenca, prav tako rojaka, ki je imel svoje ležišče na hodniku pred njeno sobo in je kot odločilni argument izrabil obljubo, da se bo v roku

1. Ch. Baudelaire, "Mon coeur mis à nu" v: G. Pomata, *In scienza e coscienza, Quaderni Aut-Aut*, Milano 1979, str. 20.

2. *Ibid.*, str. 24.

3. *Ibid.*

enega leta z njo vrnil v domačo vas in jo tam poročil. Mesec dni kasneje je bila noseča. Tudi Marguerite si je zapomnila noč od 9. na 10. termidor, vendar iz drugačnih razlogov, kakor omenjajo učbeniki zgodovine."⁴

Zgodbe ne navajamo zato, da bi populistično zoperstavili usode ubožnih velikim dogodkom revolucionarnega časa, gre preprosto za prikaz sozvočja "velikih" in "malih" izkušenj žensk v "revoluciji, ki traja". Zdi se, da je bila Velika revolucija za dekleta, kot je bila Marguerite, nekaj takega kot "prečudovita nepomembnost". Za podeželanko, ki je prišla v Pariz, se ni spremenilo nič: *paysanne perversie* iz leta 1775 je pač ostala *paysanne perversie* tudi v letu 1794. Dogajanja v ženskih klubih je najbrž niso zadevala od blizu, kakor ne deklaracije o enakosti in bratstvu. Ali pač?

"Kakšen komi *sans-culotte*, militantni revolucionar iz njenega okrožja, nemara eden od vodij ekstremne levice, predsocialist s konfuznimi nagnjenji k radikalnim rešitvam, si ne bi prav nič pomišljal vlomiti vrat v kamro, v kateri je spala domača služkinja," meni zgodovinar revolucije, ki ga citiramo.⁵ Je torej "domača služkinja" vedela o oblasti več od vsakega fiziokrata?

Za pariške imigrantke je bil prostor nedvomno omejen. Poleg služkinj so bile še šivilje, perice, likalke, prodajalke sadja in cvetja, tako omenjajo policijska poročila, ko govorijo o dveh najpogostejših spremljevalnih dejavnostih, prostituciji in drobnih kraji. Z revolucijo so se te ženske srečevale predvsem prek njene policije, bodisi kot prostitutke bodisi kot pripadnice kontrarevolucije. Revolucija je namreč prinesla pomembno novost, delitev revolucionarne pravice se je močno približala navadnim ljudem. Odsotnost z dela in drobno krajo so zdaj imenovali "zločin proti revoluciji". Že res, da je bil stari kazenski zakonik bolj brutalen do malih prestopnikov, vendar kot vse avtoritete *ancien régime* tudi veliko bolj nepredvidljiv. Revolucija je represijo uporabljala dosledno in učinkovito, kar so zlasti v času terorja najbolj občutile pariške ženske in otroci.

Kaj je *fille de la populace* imela od revolucije?

"Predstavljajte si bitja brez morale - tako opisuje ta dekleta eden od avtorjev tistega časa - bitja brez vsake predstave o poštenosti, vesti, verskih čustvih, z eno besedo, brez predstave o vsakem socialnem zakonu. . . zelo redko so spodobne, rodijo se, živijo in umrejo v Parizu, ne da bi kdaj imele kako idejo več od hotentotov. . . Vsa njihova politika se dogaja na Place Grève, zgolj tam vidijo dejanje javne avtoritete, izmikajo se obhodom nočne straže in policijski komisariat je vsa oblast, ki jo poznajo."⁶

Kaj so torej ta dekleta imela od revolucije? Predvsem skušnjo, da so novi časi in nova oblast bolj opresivni in nadležni od avtoritet starega reda.

Toda vrnimo se k omenjeni *déclaration de grossesse*. Nekaj nedavnih demografskih študij je namreč pokazalo, da je število nezakonskih rojstev dokaj dober kazalec socialnih sprememb v času revolucije. V drugi polovici 18. stoletja in predvsem med revolucijo se je število nezakonskih rojstev rapidno povečalo, medtem ko je bilo zelo nizko v drugi polovici 17. stoletja in v prvi polovici 18. stoletja.⁷ *Déclarations de grossesse* odkrivajo, da je bila večina nezakonskih rojstev *ancien régime* sad razmerij med gospodarjem in služabnico,

4. R. Cobb, *Reactions to the French Revolution*, Oxford U.P., London 1972, str. 143.

5. R. Cobb, *Reactions*, str. 142-143.

6. *Ibid.*, str. 128.

7. E. Shorter, "Illegitimacy, Sexual Revolution and Social Change" v: *Journal of Interdisciplinary History*, II, 1971.

vendar so znaki tovrstne ljubezni proti koncu stoletja upadali. Nasprotno pa je veliko povečanje nezakonskih rojstev v obdobju revolucije pripisati "bratski ljubezni", šlo je torej za posledice srečanj občasnih in nestabilnih parov industrijske mobilne moške populacije in ženske vaške emigracije (mimogrede, podobno nenaden strm vzpon sadov "bratske ljubezni" je zaslediti po oktobrski revoluciji, kar je prineslo nekaj skrbi prvi ministrici za socialna vprašanja v sovjetski vladi A. Kollontaj). Tako nastali pari so sicer živeli v mestih, vendar se niso dovolj hitro integrirali v urbani kontekst - zlasti ženske ne. Ohranjale so, podobno kot Marguerite Barrois, socialne in kulturne vezi s starim ruralnim okoljem, skupaj z eno usodnih zmot, da namreč obljuba poroke tradicionalno prinaša tudi dejansko uradno sklenitev zveze. Zdi se torej, da gre nenadno povečanje nezakonskih rojstev med letoma 1750 in 1800 pripisati klasični matriki, po kateri je nova mentaliteta "emancipirane" in "libertinske" ženske zgolj farsna podoba dejanske izgube statusa in socialne varnosti, ki jo je v takšnih primerih stari red tako ali drugače še zagotavljal. Obstaja namreč element, ki nazorno kaže na razliko med starim in novim: revolucija je ukinila staro navado iskanja očetovstva ob nezakonskem rojstvu. Med značilnostmi "sveta, ki smo ga izgubili", P. Laslett na primer navaja sodbo angleškega civilnega sodišča iz leta 1601, po kateri mora za nezakonskega otroka dve leti skrbeti mati, nato pa do dvanajstega leta oče, pri čemer morata biti oba starša istega dne bičana na vaškem trgu.⁸

Déclaration de grossesse so tudi v Franciji uporabljali predvsem z namenom, da se najde otrokov oče, ki naj plača stroške poroda in prispeva sredstva za življenje otroka v prvih letih. Proti koncu stoletja je bila francoska justica vse manj naklonjena ugotavljanju očetovstva in libertinski duhovi so se zgražali nad tovrstnim "poniževanjem žensk". Z revolucijo se je taka praksa povsem prenehala in kasneje je Napoleonov *Kodeks* ugotavljanje očetovstva eksplicitno prepovedal.

Tako se je porazgubila ena od institucij *ancien régime*, ki je - če drugega ne - vsaj relativizirala izključno žensko krivdo za nelegalno razmerje.

Morda gre tudi v tem primeru za prehod, ki ga opaža M. Foucault, ko govori o dogajanjih v zvezi z ljudsko "ilegalnostjo" v obdobju med 18. in 19. stoletjem. Pred konsolidacijo nove oblasti je ljudstvo razpolagalo z nekaj tolerance, s "predprostorom" ilegalnosti, ki so ga oblasti vendarle molče priznavale. V drugi polovici 18. stoletja pa je postala ljudska "ilegalnost" preprosto nevzdržna, zato je ena osnovnih preokupacij reform kazenskega prava v omenjenem času ne toliko omejitev suverene oblasti kolikor boj zoper tradicionalno ljudsko nespoštovanje zakonitosti.⁹

Druga stvar, ki jo je revolucija ženskam odškrnila, se dogaja na ravni mentalitete.

Ženskam iz ljudstva je tradicija še puščala nekaj prostora za odpor in reakcijo proti zlorabam zakonske/moške oblasti, nova revolucionarna morala državljanek in državljanov pa je ta prostor postopoma ukinjala. Eden takih prostorov odpora je karnevalska inverzija spolnih vlog, tipična za ruralne predmeščanske družbe, tako resna, kakor groteskno se prikazuje. Podoba razuzdane, nedisciplinirane ženske, ki sprevrča pomene običajnega sveta, je dvakrat legitimna, kot ljudski, karnevalski posmeh redu nasploh in kot korekcija zlorab, katerih žrtve so posebej ženske.

8. P. Laslett, *The World We Have Lost*, Methuen, London 1971, str. 140.

9. M. Foucault, *Nadzorovanje in kaznovanje*, DE, Ljubljana 1984.

Podoba *Unruly Women* je zagotovo še ena od simboličnih prezenc v francoski revoluciji, vendar obenem podoba, ki je bila impozantno zatrta po eni zadnjih odločilnih udeležb žensk v uporabi iz leta 1795, ko je ljudstvo poslednjič skušalo potek revolucije obrniti sebi v prid.

V obdobju po Germinalu je mogoče opaziti dvojno zgovornih dogajanj, eksplozijo samomorov žensk in otrok in renesanso ljudskega katolicizma, katerega protagonistke so bile ženske. Cena za revolucijo je bila previsoka, ženske so ji obrnile hrbet tudi s simbolično vrnitvijo k religiji starega sveta. Študije o množičnih vstopih žensk na javno/politično prizorišče tudi drugače kažejo na dva osrednja izteka, prvič, da je ženska politična prisotnost privilegirani objekt manipulacije, da se vselej skuša vpeti v kak drug totalizirajoči politični projekt, da nastopa kot "ferment" kakega drugega gibanja, stranke ipd., kot "druga fronta razrednega boja", rezultat tega pa je praviloma represija vsakršne avtonomije, in drugič, ženske se na političnem prizorišču praviloma vedejo konservativno.¹⁰ Ne pritegnejo jih toliko novi projekti, ideologije, gibanja, kolikor jih revoltirajo zlorabe in posegi v "staro pravdo". Participacija žensk iz ljudstva je v revoluciji tako potekala predvsem v znamenju "moralne ekonomije", kot občasen revolt in boj za ohranitev stare pravde. Toda z revolucijo so se med ljudstvom začele širiti tudi nove oblike političnosti, novi modusi politične intervencije, ki so bolj specifični, že kar polprofesionalni, kakor so bili klubi in sanskilotska združenja (slednja so bila zaprta za ženske). V njih je potekala kontinuirana politična dejavnost, organiziranost je bila dokaj stabilna in spontani sporadični vzgibi politične intervencije ljudstva so izgubili pomen, ki so ga imeli. In bolj ko so nove forme političnosti prevladoval nad tradicijo moralne ekonomije, manj je bilo žensk, ki so aktivno sodelovale v turbulentih revolucionarnih časa.

Teza, ki jo skušamo vtihotapiti, je morda vprašljiva, zato si pomagajmo s postranskim argumentom.

V Angliji so pariški dogodki spodbudili intenziven cikel ljudskih bojev, prisotnost žensk v jakobinski tradiciji urbanega obrtništva in v zgodnjem čartizmu je bila vselej pomembna. Po letu 1840 pa zgodovinarji opažajo skoraj popoln umik žensk; malo pred polovico 19. stoletja jih v radikalnih gibanjih tako rekoč ni bilo več.¹¹

Ena od interpretacij govori o tem, da je bila politika zgodnjih čartistov, z zahtevo po ženski volilni pravici vred, formulirana še v pogojih moralne ekonomije, medtem ko zadnje faze čartizma označuje prehod v "moderneje" oblike političnosti. Sočasno nastajajoči sindikati so privilegirali kvalificirano delo, to pa je bilo tudi v Angliji pretežno moško. Kakorkoli že so velike spremembe v političnosti ljudstva brisale žensko prisotnost, je eden od vzgibov za to prišel tudi od ljudskih revolucionarjev. Ti so, potem ko so oktobra 1793 zaprli ženske klube med drugim izjavili, da je državljanska dolžnost žensk predvsem ta, da je dom urejen, ko se sanskilot vrne s političnega zborovanja.¹²

Poleg žensk iz ljudstva so tudi meščanke imele nekaj motivov za nostalgичne občutke do *ancien régime*.

10. T. Renner, "De imbecillitas sexus" v: *Emancipacija v jugoslovanski družbi*, CDPI FSPN, Ljubljana 1984, str. 410-426.

11. D. Thompson, "Woman and Nineteenth-Century Radical Politics" v: J. Mitchell and A. Oakley (ur.), *The Rights and Wrongs of Women*, Penguin, Harmondsworth 1976, str. 119-120.

12. S. H. Lytle, "The Second Sex" v: *Journal of Modern History*, XXVII, 1955, str. 14-26.

Revolucija jim je vrata nekoliko odprla, a jih obenem za dolgo tudi tesno zadrlesnila. V revolucionarnih letih so imele svoje klube, pravne določbe v zvezi z ločitvijo, nasledstvom in moževno suverenostjo so se liberalizirale, obenem pa je revolucionarni moralizem s svojimi *fêtes nationales*, med katerimi je imel posebno mesto tudi *fête des époux*, poudarjal vrednote družine, zakonske zvestobe in sinovske pietete, kar je na juridični ravni anticipiralo duha, ki je dobil svoje mesto v Napoleonovem *Kodeksu*, vzoru progresivne zakonodaje 19. stoletja, v katerem je povsem eksplicitno zabeležena pravna inferiornost ženskega spola. V tem pogledu je *Kodeks* regresija, ne le glede na revolucionarne projekte in tudi na stališča Direktorija, temveč tudi glede na pravno ureditev *ancien régime*. Proces destruiranja stare pravde je potekal sočasno s konsolidacijo družine kot institucije prenosa lastnine in z intenzivno razširitvijo meščanskega načina kohabitacije, v času od 16. do 18. stoletja.

Najbrž je res, kakor je zapisal Philippe Ariès, da juridična degradacija žensk korelira z valorizacijo družine kot privilegiranega polja zasebnosti, torej s procesom, ki je intimno povezan z moderno družbo.¹³

13. Ph. Ariès, *Padri e figli nell' Europa medievale e moderna*, Laterza, Bari 1976, str. 414-418.